

بررسی رابطه اعتبارات مالی اسلامی و پایگاه اقتصادی زنان

نوع مقاله: پژوهشی

افسانه توسلی^۱

بهار ترکاشوند^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۰/۱۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱/۲۶

چکیده

استقلال مالی زن در نهاد خانواده موجب وحدت میان زن و مرد، استحکام روابط زناشویی و کارآمدی بیشتر بنیادی‌ترین نهاد اجتماعی یعنی خانواده می‌شود و در نهایت موجب افزایش رضایت‌مندی اعضای آن از زندگی می‌گردد. از مهم‌ترین حمایت‌های حقوقی و اعتبارات مالی تخصیص یافته به زن در زندگی زناشویی می‌توان به مهریه که جنبه قراردادی دارد و نفقه و اجرت‌المثل که جنبه غیرقراردادی دارند، اشاره کرد. در همین راستا پژوهش حاضر با هدف بررسی رابطه برخورداری زنان از اعتبارات مالی وضع شده در نظام حقوقی خانواده در زندگی زناشویی و پایگاه اقتصادی حاصل از تحقق این اعتبارات برای زنان، سامان یافته است. روش تحقیق به صورت پیمایش در مناطق ۲۲گانه شهر تهران انجام شده و حجم نمونه شامل ۳۸۲ زن متأهل بوده است. یافته‌ها حاکی از تأثیر مثبت دریافت اعتبارات مالی اسلامی بر روی متغیر پایگاه اقتصادی زنان می‌باشد و به بیان دقیق‌تر با افزایش یک واحد اعتبارات مالی اسلامی، به اندازه ۰/۳۴۱ پایگاه اقتصادی زنان رشد می‌کند. دریافت اعتبارات مالی از سوی همسر در تأمین اقتصادی زنان متأهل و استقلال مالی آنان تأثیر مستقیم دارد. نتایج این مطالعه بیانگر تأثیر مستقیم دریافت اعتبارات مالی از سوی همسر بر احساس امنیت مالی ایشان است.

کلید واژه‌ها: استقلال مالی زن، اعتبارات مالی اسلامی، امنیت اقتصادی زن، پایگاه اقتصادی زنان، حقوق مالی زوجه.

طبقه بندی JEL: H31, J1, J7, Z1, Z12

^۱ هیات علمی گروه مطالعات زنان و خانواده، دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران
afsaneh_tavassoli@alzahra.ac.ir (نویسنده مسئول)

^۲ گروه مطالعات زنان و خانواده، دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی، دانشگاه الزهراء(س)، تهران، ایران
tarkashvandbahar@gmail.com

مقدمه و بیان مساله

قواعد نظام حقوق خانواده در اسلام از منظر اقتصادی نشان می‌دهد که استقلال مالی زن در نهاد خانواده موجب وحدت میان زن و مرد، استحکام روابط زناشویی و کارآمدی بیشتر بنیادی ترین نهاد اجتماعی می‌شود و در نهایت می‌تواند موجب افزایش رضایتمندی زندگی گردد (مطهری، ۱۳۷۱، مطهری، ۱۳۷۸، رک. جعفری، ۱۳۷۵، جوادی آملی، ۱۳۷۵). علیرغم درنظر گرفتن چنین دغدغه‌هایی در دین اسلام به دلیل عدم اجرای بسیاری از قوانینی که در اسلام به نفع زنان مطرح شده چه از سوی مجریان در سطح کلان و چه از سوی اعضای خانواده در سطح فردی، بسیاری از این احکام اعتبار خود را از دست داده‌اند. به عنوان مثال کمتر زنی است که نفقه را حق خود بداند و یا برخی مردان این حق زنان را اگر هم نادیده تصور نکنند ممکن است با بهانه‌هایی متفاوت که حتی برخی از آنها می‌تواند در ظاهر به نفع خانواده باشد، آن را انکار کنند. همچنین بسیاری از خانواده‌ها مهریه را کالا یا وجهی می‌دانند که برای اجرای طلاق باید به آن توجه کرد و نه حقی که از زمان عقد نکاح باید در اختیار زن قرار گیرد. در اصطلاح حقوقی، مهر (بر وزن شهر): (مدنی - فقه) مال یا چیزی است که مالیت داشته باشد. مرد متعهد میشود این مقدار معین را به همسر خود با عقد نکاح ببخشد یا به نفع زوجه مثل یک دین به گردن می‌گیرد. علت اصلی قرار دادن مهریه برای زن در اسلام مسائل اقتصادی آن نیست؛ باید به فلسفه‌ی این قضیه توجه کرد. نکته قابل توجه این است که برخلاف نظر برخی اندیشمندان که عقیده دارند مهریه اجرت است، از نظر اسلام مهریه اجرت نیست، زیرا هر دو از لحاظ جنسی از یکدیگر بهره می‌برند (زمخشری، ج ۲) و نه اینکه قیمت زن باشد؛ زیرا ازدواج یک معامله خرید و فروش نیست؛ بلکه مهریه از این رو قرار داده شده که هدیه‌ای است که مرد به زن خود می‌بخشد. این هدیه اظهار صداقت علاقه مرد به همسرش در امر ازدواج است و قرآن کریم در آیه‌ی شریفه «وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً» (نساء: ۴) از مهریه به نحله تعبیر می‌کند و از سوی دیگر این هدیه می‌تواند در مواردی نقش پشتوانه زندگی را بازی کند (مطهری، ۱۳۸۴).

باید توجه کرد که بخش مهمی از این حقوق مادی و معنوی در پس پرده عرف و هنجارهای حاکم بر جامعه نادیده انگاشته می‌شود و از مطالبه آن خودداری می‌گردد. بنابراین حق اقتصادی زن در نظام اسلام گرچه در نظر گرفته شده است اما به عنوان یک اصل اقتصادی از اهمیت کافی برخوردار نیست و لذا در این پژوهش سعی شده است میزان آگاهی زنان نسبت به حقوق اقتصادی خود در اسلام سنجیده شود. بعلاوه این پژوهش در جهت دریافت ارتباط میان اعتبارات مالی اسلامی از قبیل نفقه، اجرت المثل، مهریه و ارث با پایگاه اقتصادی زنان بوده است. این موارد با در نظر گرفتن اعتبارات از سوی همسر و نیز سایر افراد در نظر گرفته شد. همچنین یکی از موضوعات

مهمی که امروزه در توسعه مطرح است، سلامت اجتماعی است که در کنار سلامت جسمی، روانی و معنوی نقش و اهمیت گسترده‌ایی یافته است. سلامت مفهوم وسیعی دارد که با عوامل اقتصادی و اجتماعی در ارتباط است. طبق نتایج پژوهش عابدی و همکاران (۱۳۹۹) که با تاکید بر مولفه‌های دین داری انجام شده است، بین پایگاه اقتصادی زنان و سلامت اجتماعی، رابطه معناداری وجود دارد. با افزایش پایگاه اقتصادی و اجتماعی، سرمایه اجتماعی زنان، بیشتر شده و با افزایش سطح پایگاه اقتصادی و اجتماعی، سلامت اجتماعی ایشان افزایش می‌یابد. فندرسی و همکاران (۱۴۰۱) نیز بیان کرده اند حق برخورداری از فرصت برابر، تأثیر مستقیم بر رفاه شهروندان دارد و این تأثیر از طریق ارائه خدمات یا درآمد است. از آنجایی که فقر و ناسلامتی دو روی یک سکه‌اند و فقر، خود محرومیت و نابرابری و ناامنی می‌آفریند، پس برابر دانستن افراد و ایجاد فرصت‌های برابر برای همه در قالب توزیع امکانات و منابع بصورت یکسان، می‌تواند زمینه مناسبی را برای تحقق عدالت و افزایش کیفیت زندگی در جامعه فراهم آورد.

هدف اصلی از انجام این تحقیق تبیین آثار حمایت‌های حقوقی و مالی از زن در نظام حقوقی خانواده در اسلام بر میزان تأمین امنیت اقتصادی او می باشد. هم چنین از اهداف این پژوهش بررسی رابطه بین اعتبارات مالی اسلامی و قدرت اقتصادی زنان است. از سوالات اصلی این پژوهش این است که آیا دریافت اعتبارات مالی اسلامی تعیین شده برای زنان متأهل، در پایگاه اقتصادی آنان موثر است؟ و اینکه تعلق نفقه، اجرت المثل و مهریه تا چه حد در استقلال مالی زنان متأهل نقش دارد؟ آیا تخصیص اعتبارات مالی اسلامی به زنان متأهل توسط همسر تأثیری در وضعیت اقتصادی آنها دارد؟ پرداخت نفقه، اجرت المثل و مهریه توسط همسر تا چه میزان تأمین کننده انتظارات مادی و اقتصادی زنان متأهل است؟

مبانی نظری

نفقه و اجرت المثل جهت تأمین نیازهای عرفی و دیگر نیازهای اقتصادی زنان متأهل تعریف شده است. این ساختار تقنین شده به زن مسلمان اجازه می‌دهد بدون نیاز به اشتغال بتواند به نقش محوری خود در خانه و خانواده، به عنوان همسر و مادر بپردازد. اما در عمل به دلیل عدم اجرای موفق و موثر این حقوق در خانواده‌ها، برخی از زنان متأهل مجبور به اشتغال و تأمین هزینه‌های جاری و نیازهای عرفی در زندگی خود شدند (عمامی و علوی، ۱۳۹۷). تحقیقات مقایسه‌ای با تأمل در قوانین و مقررات ایران در قیاس با حقوق و قوانین موجود در فرانسه نشان می‌دهد که به خاطر تغییر سبک زندگی افراد و تحولاتی که در شرایط زندگی حال حاضر مردم رخ داده است، برخلاف چیزی که در اذهان عموم مردم انتظار می‌رود حقوق مالی زوجه تعیین شده در نظام حقوق خانواده

در اسلام مانند حقوق اجرت المثل و نفقه و همچنین مهریه نتوانسته است در جایگاه خود عملکرد درستی داشته باشد و موجبات ایجاد روابط عادلانه اقتصادی مناسب میان زوجین را فراهم آورد (فتاحی و پروینیان، ۱۴۰۰). این درحالی است که برخی محققان ادعا می‌کنند اسلام با تبیین سیمای حقیقی زن و زدودن غبار اوهام و خرافه، حقوق مالی فراوانی را برای وی ثابت کرد و ترسیم مالکیت مالی زن در سه فرض مالکیت اصلی، تبعی و حمایتی مهم ترین دلیل توجه این نظام حقوقی بر حفظ حقوق زنان است. بر اساس این ساختار حمایتی مالی، تمام دارایی‌های قانونی متعلق به زن (ارث، مهر، نفقه، درآمد حاصل از کسب و ...)، ملک مطلق اوست و در انجام هر گونه تصرفی در آن مختار است؛ برخلاف حقوق مالی متعلق به شوهر که فرزندان، همسر و پدر و مادر، به عنوان افراد تحت تکفل، در مصرف آن شریک هستند و حتی با ضمانت اجرای کیفری، حق مطالبه از درآمدهای مالی وی را دارند. بدین ترتیب باید در حقوقی چون ارث، دیه، مهریه، نفقه و تقسیم این حقوق در قالب سه ساختار مالکیتی، نظام حمایتی مالی از زنان در نظام حقوقی اسلام مذاقه نمود (فصیح رامندی، ۱۳۹۴).

تحقیقات نشان می‌دهد که تفاوت جنسیتی در تصمیم‌گیری مالی درون خانواری نقش عمده‌ای را ایفا می‌کند بدین‌ترتیب که در مدل‌هایی که از قدرت تصمیم‌گیری مالی در خانوار برای ارزیابی توزیع قدرت تصمیم‌گیری استفاده می‌شود، با ارزیابی تأثیر تفاوت‌های جنسیتی در تصمیم‌گیری درون خانواری بر تخصیص منابع به هزینه‌های سرانه خانوار آنچه نتیجه می‌شود این است که در صورت قدرت مالی بیشتر در زوج‌هایی که تصمیم‌گیری به جای شوهر به همسران منصوب می‌شوند، هزینه‌های سرانه خانوار برای آموزش به طور قابل توجهی افزایش می‌یابد. بنابراین، توانمندسازی زنان با قدرت مالی بیشتر، نوید تحقق مزایای سرمایه‌گذاری در سرمایه انسانی را در میان خانوارها افزایش می‌دهد (بویسن، ۲۰۲۱). این تحقیقات بیانگر این هستند که توزیع قدرت مالی در خانوار به نحوی که بخشی از این قدرت در اختیار زن باشد می‌تواند به هدف‌گذاری در افزایش سرمایه‌های انسانی بیانجامد. بعلاوه سایر پژوهش‌ها نیز با تأکید بر دسترسی زنان به درآمد و اعتبارات مالی، این امکانات را بر برخی آسیب‌ها نظیر خشونت زناشویی موثر تشخیص می‌دهد. بعنوان مثال بررسی تجربه زنان وام‌گیرنده خرد در بنگلادش و میزان اعتبار آن‌ها در زندگی زناشویی بر میزان خشونت‌های همسر در زندگی زناشویی تأثیرگذار بوده است (افروز و دیگران، ۲۰۱۹).

با توجه به آنچه بیان شد با هدف دستیابی به بینشی جدید در رابطه با نقش تاثیرگذار اعتبارات مالی اسلامی، در این مقاله سعی شده است به موضوع بررسی رابطه بین دریافت اعتبارات مالی اسلامی و پایگاه اقتصادی زنان در خانواده به عنوان فرضیه اصلی پرداخته شود.

یکی از مهم ترین دلایلی که زنان به دنبال کسب درآمد و اشتغال هستند، مطلوبیت کسب استقلال مالی و عدم وابستگی اقتصادی کامل به همسر خود می باشد. مطابق با تحقیقات انجام شده تمایل رسیدن به استقلال مالی با انگیزه های مختلفی توسط زنان صورت می گیرد، مانند: توانایی ایجاد پشتوانه مالی برای آینده ی خود و فرزندان، برخورداری از حس ارزشمندی و سلامت روان بالاتر و همچنین احساس اعتماد به نفس بیشتر، برخورداری از ارتباطات اجتماعی در سطح وسیع تر، برخورداری از آزادی عمل بیشتر در انجام برنامه های مستقل اقتصادی مانند خرید، سرمایه گذاری یا شرکت در امور خیریه، ایفای نقش مؤثرتر در خانواده خود و برخورداری از قدرت تصمیم گیری و مشارکت اقتصادی که این مجموعه دلایل را میتوان تحت عنوان مطلوبیت استقلال مالی جمع نمود (سیاح، ۱۳۹۷).

تحقق عدالت، یک اصل اساسی در روابط انسانی و به طور خاص روابط اقتصادی بین انسانها می باشد. همچنین معیار حقانیت قوانین و حقوق نیز به عادلانه بودن آنان است. در فرایند بازار کار، تولید، توسعه و همچنین در رشد اقتصادی هر جامعه، زنان به طور مستقیم یا غیر مستقیم نقش بسزائی دارند. به طوریکه غیر مستقیم نیازهای مربوط به خود و خانواده را برآورده می کنند و همچنین با حضور در خارج از منزل، جامعه را از خدمات و تخصص های خود بهره مند می کنند. در نظام حقوقی اسلام با حفظ حقوق معنوی هر شخص، به زن نیز استقلال اقتصادی داده شده است و زن مالک اموال و دارایی های خود می باشد و مرد اجازه تملک دارایی های او را ندارد. همچنین حق قیمومیت در معاملات زن به عهده خودش می باشد. زنان به تناسب جنسیت در حوزه های مختلف در نقش های همسری، مادری و مدیریت خانه، نقش مهمی را ایفا می کنند.

در نظام حقوقی خانواده در اسلام برای تأمین اقتصادی زنان خانه دار از نظر حقوقی، حقی به نام اجرت المثل قرار داده شده است؛ اما این باور که با اجرایی کردن اصول حقوقی محض در خانواده بتوان نیازهای مالی زن خانه دار را تأمین کرد اشتباه است، همانطور که در برخی نظام های اجتماعی دیگر نیز شاهد هستیم که تعهدات اخلاقی افراد بیشتر از محاسبات حقوقی در عملکرد متقابل افراد نسبت به یکدیگر و روابط اقتصادی شان نقش داشته است. اگر در کوچک ترین نهاد جامعه یعنی خانواده تعاملات و رابطه ی بین اعضای آن صرفاً بر اساس قوانین حقوقی رقم بخورد و قیود اخلاقی در آن رعایت نشود در طول زمان دچار دگرگونی و فروپاشی می شود. بلکه باید در حریم خانواده با در نظر داشتن چارچوب مقررات حقوقی در اسلام و با پایبندی به اصول اخلاقی،

معاشرت نیکو و اجتناب از تجاری سازی خدمات متقابل زن و شوهر نسبت به یکدیگر، تعهدات اقتصادی و مالی از مسیری غیر حقوقی اجرایی شود.

الگوی پسندیده در نظام خانواده در اسلام آن است که زن خانه دار در کنار ایفای نقش موثر خود، از نظر تأمین نیازهای مالی و تضمین آینده‌ی خود، دغدغه و احساس نگرانی نداشته باشد و با اطمینان با بهره‌مندی از حمایت‌های معنوی و پشتیبانی‌های مادی همسر خود و دولت، به دنبال تحکیم بنیان خانواده باشد.

سبک زندگی اسلامی محصول استخراج و اجرای موفق نظام‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی و سیاسی اسلام است که یکی از مهم‌ترین این نظام‌ها، نظام تأمین اقتصادی زن در خانواده است. عدم استخراج و اهتمام به این نظام سبب شده زنان در جامعه از خانه داری گریزان باشند و به سمت اشتغال در بیرون سوق یابند.

چهار الگویی که از نظام‌های تأمین اقتصادی از فقه امامیه گرفته شده است؛ عبارت‌اند از:

۱- نظامی که بر پایه ابزارهای نفقه و مهریه بنا شده است، که در حال حاضر در کشور رایج و مرسوم است.

۲- نظامی حقوقی-فقهی که بر پایه پرداخت نفقه و اجرت المثل بنا شده است.

۳- نظامی که بر پایه حمایت‌های اقتصادی دولت و پرداخت نفقه متمرکز شده است.

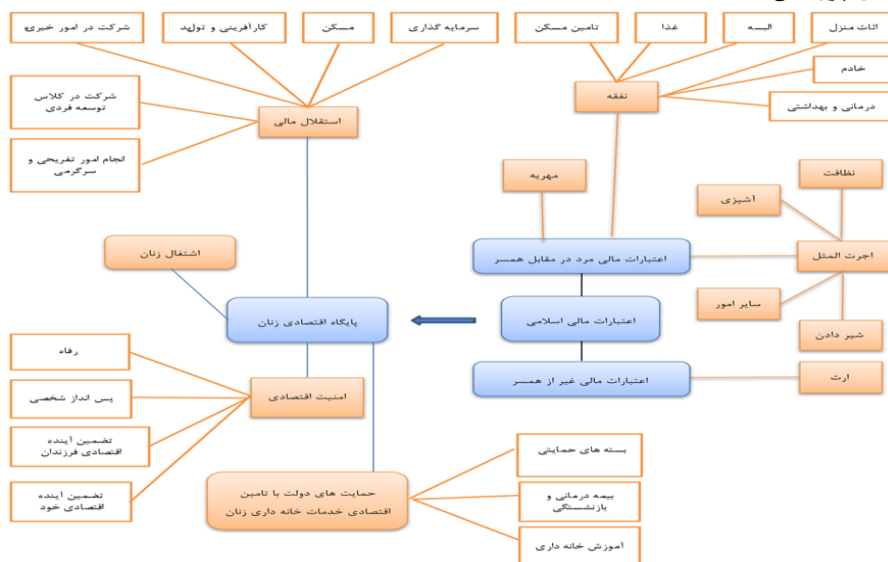
۴- نظام پسندیده و خواسته شده در اسلام که مبتنی بر پرداخت نفقه و توجه به تعهداتی مانند اجرت المثل، بیمه کردن زنان خانه دار و تأمین اخلاقی فراتر از نفقه از سوی همسر متمرکز باشد. در الگوی پیشنهادی، ابزارهای حقوقی و فقهی با در نظر گرفتن اهداف شکل‌گیری خانواده و با پایبندی به الزامات و تعهدات نظام اسلام (تحکیم بنیان خانواده، کمک به اجرای مسئولیت‌های نقش زن با دقت در اولویتهای آنان، یعنی همسر داری، فرزند داری و پرداختن به امور منزل و نیز پرهیز از هرگونه تجاری سازی روابط متقابل زن و شوهر) قرار داده شده اند (غمامی، ۱۳۹۴).

۱	اجرت المثل	اجرت المثل به دستمزدی که عوض کار انجام شده توسط عامل است و کار به دستور فرد دیگری انجام شده است و عرفاً و عقلاً به آن کار دستمزد تعلق می‌گیرد، گفته می‌شود (ادیانی راد، ۱۳۹۰).
۲	اصل عدم تبرع	از اصول حاکم بر داد و ستدها و معاملات مالی در جوامع انسانی اصل عدم تبرع است. اصل مذکور فقط مختص به رابطه مالی بین مسلمانان نیست بلکه در تمامی جوامع وجود دارد. در واقع این اصل به آن مهم اشاره دارد که هیچ شخصی از عمد و مجانی چیزی نمی‌دهد یا خدمتی به کسی ارائه نمی‌دهد (ادیانی راد، ۱۳۹۰).

۳	نفقه	در ماده ۱۱۰۷ قانون مدنی در تعریف نفقه آمده است: «نفقه عبارت است از هزینه‌های متعارف و متناسب با وضعیت زن از قبیل مسکن، البسه، غذا، اثاث منزل و هزینه‌های درمانی و بهداشتی و خادم در صورت عادت یا احتیاج به واسطه نقصان یا مرض.
۴	مهریه	در اصطلاح حقوقی، مهر (بر وزن شهر): (مدنی - فقه) مال یا چیزی است که مالیت داشته باشد. مرد متعهد میشود این مقدار معین را به همسر خود با عقد نکاح ببخشد یا به نفع زوجه مثل یک دین به گردن می‌گیرد.
۵	نحله	نحله در معنای لغوی به معنای بخشش و هدیه است و در تعریف معنای اصطلاحی آن در فقه امامیه اینطور مبسوط بیان میشود: هر زمانی که مردی خواهان طلاق همسر خود بدون وجود دلیل موجه باشد و به دلایلی امکان تعیین اجرت المثل ایام زوجیت زن نباشد، مانند این که زن امور منزل همسر را با نیت تبرع انجام داده باشد، در این شرایط قانون گذار برای حمایت مالی از زوجه هدیه‌ای از جانب مرد به زن با عنوان نحله تعیین می‌کند
۶	ارث	در بخش حمایت‌های مالی نظام حقوق خانواده در اسلام، حق مالی دیگری به نام ارث برای زن در نکاح دائم وجود دارد که بعد از فوت همسر به زن اختصاص می‌یابد. ارث در دو معنای مصدری و اسمی اینطور تعریف شده است: - در معنای مصدری ارث عبارت است از اینکه فردی استحقاق چیزی را به موت شخص دیگری به موجب نسب یا سبب بالاصاله پیدا کند (سبحانی تبریزی، ۱۴۱۵: ۵). - در معنای اسمی ارث عبارت است از حقوقی که از میت حقیقی یا حکمی ابتدا منتقل می‌شود (نراقی، ۱۴۱۵، ج ۱۹: ۷). البته از نظر برخی از فقها و حقوقدانان ارث را انتقال قهری دارایی و اموال متوفی به ورثه او تعریف کرده‌اند. در بخش حمایت‌های مالی نظام حقوق خانواده در اسلام، حق مالی دیگری به نام ارث برای زن در نکاح دائم وجود دارد که بعد از فوت همسر به زن اختصاص می‌یابد. بعد از فوت زوج، زوجه می‌تواند در تمام طبقات با همه ورثه شریک شود. زوجه صاحب فرض است، زیرا سهم الارث او در قرآن مشخص شده است. سهم زوجه از ارث نصف سهم زوج از ارث می‌باشد. یعنی زن به سبب زوجیت بعد از فوت همسر خود، در صورتی که از زوج خود فرزند دار بوده باشد، یک هشتم از عین دارایی‌های منقول همسرش و یک هشتم از قیمت دارایی‌های غیر منقول او ارث میبرد و در صورتی که زوج، هیچ فرزندی نداشته باشد، سهم زوجه از دارایی‌ها و اموال مذکور از یک هشتم به یک چهارم تغییر می‌کند.

منابع در متن موجود است

مدل پژوهش

مدل نظری پژوهش (مدل مفهومی)

فرضیات پژوهش

فرضیه اصلی

اعتبارات مالی اسلامی (نفقه، مهریه، اجرت المثل، ارث) رابطه مثبت و معناداری با ارتقای پایگاه اقتصادی زنان متأهل در خانواده دارد.

فرضیه متغیرهای زمینه‌ای

به نظر می‌رسد بین متغیرهای زمینه‌ای (سن، تحصیلات، سن همسر، تحصیلات همسر، مدت زمان ازدواج، تعداد فرزندان، قومیت، منطقه، شاغل بودن، درآمد از سوی غیر همسر) و پایگاه اقتصادی زنان رابطه وجود دارد.

فرضیات خرد

فرضیه خرد اول: به نظر می‌رسد بین اعتبارات مالی همسر، اعتبارات مالی غیر همسر و پایگاه اقتصادی زنان رابطه معنادار وجود دارد.

فرضیه خرد دوم: به نظر می‌رسد بین اعتبارات مالی اسلامی و مولفه‌های پایگاه اقتصادی زنان (امنیت مالی، اشتغال زنان، حمایت مالی دولت و استقلال مالی) رابطه معنادار وجود دارد.

فرضیه خرد سوم: به نظر می‌رسد بین اعتبارات مالی همسر و مولفه‌های پایگاه اقتصادی زنان (امنیت مالی، اشتغال زنان، حمایت مالی دولت و استقلال مالی) رابطه معنادار وجود دارد.

فرضیه خرد چهارم: به نظر می‌رسد بین اعتبارات مالی غیر همسر و مولفه‌های پایگاه اقتصادی زنان (امنیت مالی، اشتغال زنان، حمایت مالی دولت و استقلال مالی) رابطه معنادار وجود دارد.

روش‌شناسی پژوهش

روش اتخاذ شده به منظور انجام این پژوهش بعد از بررسی فرضیات و مشخص نمودن گویه‌ها، روش تحقیق کمی است. این پژوهش یک پیمایش اجتماعی است و به لحاظ هدف، توصیفی-استنباطی محسوب می‌گردد. از نظر گردآوری و تحلیل داده‌ها، این پژوهش از نوع پژوهش‌های تحلیل کمی است.

در این پژوهش جمع‌آوری داده‌ها در سال ۱۴۰۲ به وسیله پرسشنامه الکترونیکی که بر مبنای طیف لیکرت طراحی شده، انجام شده است. جامعه این پژوهش تمامی زنان متأهل شهر تهران به تعداد ۲۳۴۸۹۴۷ نفر بوده است با این شرط که همسرشان در قید حیات باشد. افراد نمونه مورد نظر از میان زنان متأهل دارای همسر در مناطق ۲۲ گانه شهر تهران انتخاب شدند. نمونه‌گیری این پژوهش به شکل خوشه‌ای و تصادفی ساده در چهار منطقه معین تهران یعنی شمال، جنوب، شرق و غرب شهر تهران انجام شده است. دسترسی به نمونه‌ها از طریق همکاری با مراکز فرهنگی-اجتماعی محلات و پایگاه‌های سلامت خانواده صورت گرفت. لینک پرسشنامه آنلاین از طریق پیام‌رسان‌های داخلی (مانند ایتا، بله) و ایمیل به زنان متأهل ارسال شد. با توجه به جامعه آماری ۳۴۸,۹۴۷,۲ نفر، سطح اطمینان ۹۵٪، خطای ۵٪ و واریانس پیش‌بینی شده ۰,۵، حجم نمونه ۳۸۲ نفر محاسبه شد.

$$n = \frac{N \cdot p \cdot (1 - p)}{(N - 1) \cdot \left(\frac{d^2}{z^2} \right) + p \cdot (1 - p)}$$

پرسشنامه محقق ساخته بوده و براساس چارچوب نظری تنظیم شده است. در ابتدا سوالاتی از اطلاعات زمینه‌ای زنان پرسیده شد و سپس سوالات مرتبط با هر متغیر (که در جدول شماره ۱ به طور مجزا آورده شده است) در طیف لیکرت پرسیده شد. سوالات با جواب‌های خیلی کم، کم، متوسط، زیاد، خیلی زیاد امتیاز بین ۱ تا ۵ داشتند. هر یک از متغیرهای زیرمجموعه متغیرهای اصلی یکبار از طریق دستور کامپیوتر ساخته شد و یکبار با مجموع گویه‌ها متغیرهای اصلی ساخته شد. اطلاعات و داده‌های حاصل از این پژوهش به وسیله نرم افزار آماری SPSS مورد تجزیه و

تحلیل قرار گرفته است. ضریب آلفای کرونباخ برای سنجش سازگاری درونی پرسشنامه محاسبه شده است. همچنین جهت بررسی روایی پرسشنامه، ۵ نفر از اساتید متخصص در این زمینه سوالات پرسشنامه را تأیید نمودند. ظرایب آلفای کرونباخ با توجه به جدول زیر از اعتبار لازم برخوردار بود:

جدول (۱) ضریب آلفای کرونباخ برای سنجش سازگاری درونی پرسشنامه

گروه	زیر مجموعه	گویه	آلفای کرونباخ
اعتبارات مالی اسلامی	نفقه	شما تا چه حد با حقی به نام نفقه آیام زناشویی آشنا هستید؟	۰,۸۱۲
		آیا از میزان پولی که جهت تهیه غذا دریافت می‌کنید رضایت دارید؟	
		آیا از مسکنی که همسران برای سکونت تهیه کرده است رضایت دارید؟	
		آیا از میزان پولی که جهت تهیه لباس دریافت می‌کنید رضایت دارید؟	
		آیا از میزان پولی که جهت تهیه اثاث منزل دریافت می‌کنید رضایت دارید؟	
		آیا از میزان پولی که جهت استخدام خادم برای کمک به انجام امور منزل دریافت می‌کنید رضایت دارید؟	
		آیا از میزان پولی که جهت انجام امور درمانی و بهداشتی دریافت می‌کنید رضایت دارید؟	
	ارث (اعتبارات مالی غیرهمسر)	شما تا چه حد از شرایط تعلق ارث به زن متأهل آگاه هستید؟	۰,۷۴۱
		آیا در شرایطی بوده‌اید که به شما ارث تعلق گیرد؟	
۰,۸۳۱		آیا میزان این ارث مورد رضایت شما بوده است؟	
	مهریه	تا چه حد اطلاع دارید که مهریه حقی است	۰,۷۶۳

	که مرد در هنگام عقد نکاح اسلامی به زن خود می‌پردازد یا مکلف به پرداخت آن می‌شود؟	
	آیا از میزان مهریه‌ای که از همسر خود دریافت کردید رضایت دارید؟	
	تا چه حد همسر شما در قبال دریافت مهریه واکنش مثبت دارد؟	
۰,۸۵۰	تا چه حد اطلاع دارید که اجرت المثل حقی است از دستمزد کارهایی که زن در دوران زناشویی در خانه مشترک انجام داده و قصد نداشته که زحماتش را رایگان در اختیار شوهر قرار دهد؟	اجرت المثل
	آیا از میزان پولی که بابت انجام آشپزی در منزل دریافت می‌کنید رضایت دارید؟	
	آیا از میزان پولی که بابت انجام نظافت در منزل دریافت می‌کنید رضایت دارید؟	
	آیا از میزان پولی که بابت شیر دادن به فرزند خود دریافت کردید رضایت دارید؟	
	آیا از میزان پولی که بابت انجام سایر امور در منزل دریافت می‌کنید رضایت دارید؟	
۱	تا چه حد اطلاع دارید که نحله حقی است که زمانی که زنی مستحق دریافت اجرت المثل نبوده و درخواست طلاق نیز از طرف مرد بوده باشد مبلغی با توجه به وسع مالی مرد و مدت زمان زندگی مشترک برای زن در نظر گرفته می‌شو؟	نحله
۱	به طور کلی از پولی که همسران در اختیارتان می‌گذارد رضایت دارید؟	همه اعتبارات مالی (نفقه، اجرت المثل،
	پول های دریافت تا چه حد با نیازهای شما	

		هماهنگ است؟	(..)	
۰,۸۴۹	۰,۸۸۶	تا چه میزان برای شرکت در امور خیریه استقلال مالی دارید؟	استقلال مالی	پایگاه اقتصادی زنان
		تا چه میزان برای سرمایه گذاری در فعالیت‌های اقتصادی استقلال مالی دارید؟		
		تا چه میزان برای خرید مسکن شخصی استقلال مالی دارید؟		
		تا چه میزان برای کارآفرینی و تولید استقلال مالی دارید؟		
		تا چه میزان برای پرداختن به امور تفریحی و سرگرمی استقلال مالی دارید؟		
		تا چه میزان برای شرکت در کلاس‌های توسعه فردی استقلال مالی دارید؟		
	۰,۸۴۴	تا چه میزان از لحاظ اقتصادی می‌توانید آینده خود را تضمین کنید؟	امنیت اقتصادی	
		تا چه میزان از لحاظ اقتصادی می‌توانید آینده فرزندان خود را تضمین کنید؟		
		تا چه میزان از لحاظ اقتصادی در رفاه هستید؟		
		تا چه میزان از مقدار پس انداز شخصی که دارید رضایت دارید؟		
	۰,۸۴۷	تا چه میزان بسته‌های حمایتی دولت در تأمین اقتصادی زنان خانه دار موثر است؟	حمایت‌های دولت با تامین اقتصادی خدمات خانه‌داری زنان	
		تا چه میزان بیمه بازنشستگی زنان خانه دار توسط دولت در تأمین اقتصادی آنان موثر است؟		
		تا چه میزان بیمه درمانی زنان خانه دار توسط دولت در تأمین اقتصادی آنان موثر است؟		

		تا چه میزان آموزش خانه داری به زنان خانه دار توسط دولت در تأمین اقتصادی آنان موثر است؟		

منبع: یافته های پژوهش

یافته های پژوهش

ویژگی های فردی پاسخگویان:

بیشترین تعداد پاسخگویان مربوط به گروه سنی ۳۱ تا ۴۰ سال، (۵۰٫۵ درصد) نمونه ای آماری که (معادل ۱۹۳ نفر) است و کمترین مربوط به گروه سنی ۱۵ تا ۲۰ سال، (۳٫۷ درصد) نمونه ای آماری (معادل ۱۴ نفر) است. همچنین با توجه به نتایج، تحصیلات زنان بیشتر کارشناسی و کارشناسی ارشد است. این موضوع بیانگر این است که نمونه آماری به طور متوسط تحصیلات دانشگاهی دارند.

جدول شماره (۲) - توزیع نمونه آماری برحسب سن و تحصیلات

درصد فراوانی	فراوانی		
۷٫۳	۱۴	۱۵ تا ۲۰ سال	
۵۰٫۲۲	۸۶	۲۱ تا ۳۰ سال	
۵۰٫۵۰	۱۹۳	۳۱ تا ۴۰ سال	
۴۰٫۱۴	۵۵	۴۱ تا ۵۰ سال	سن زنان
۹٫۸	۳۴	بالای ۵۰ سال	
۲٫۵	۲۰	زیردیپلم	تحصیلات زنان
۹٫۱۴	۵۷	دیپلم	
۹٫۴۱	۱۶۰	کارشناسی	
۹٫۳۱	۱۲۲	کارشناسی ارشد	
۰٫۶	۲۳	دکتری و بالاتر	

منبع: یافته های پژوهش

به منظور بررسی نرمال بودن توزیع متغیرها از آزمون کلموگروف-اسمیرنوف در سطح خطای ۰/۰۵ استفاده شد.

اگر $p\text{-value} > ۰/۰۵ \rightarrow$ فرض H_0 نرمال بودن پذیرفته می شود.

اگر $p\text{-value} \leq ۰/۰۵ \rightarrow$ فرض H_1 داده ها نرمال نیستند.

بنابراین اگر مقدار معناداری آزمون بزرگتر مساوی ۰/۰۵ بدست آید، در این صورت دلیلی برای رد نرمال بودن داده ها وجود نخواهد داشت.

جدول (۳) نتایج آزمون نرمالیتی برای مؤلفه های پرسشنامه

متغیرهای تحقیق	آماره	سطح معناداری (p-value)
استقلال مالی	۲۰۲.۰	۱۰۰.
امنیت مالی	۲۵۶.۰	۱۸۲.
اشتغال زنان	۲۹۳.۰	۱۱۷.
حمایت مالی دولت	۱۹۲.۰	۰۶۲.
پایگاه اقتصادی زنان	۳۱۹.۰	۰۵۶.

منبع: یافته های پژوهش

با توجه به جدول ۳، با وجود اینکه مقدار معنی داری آزمون کولموگروف اسمیرنوف برای همه مؤلفه ها کوچکتر از ۰/۰۵ است. با وجود سطوح معناداری نزدیک به ۰/۰۵، برای برخی متغیرها مثل پایگاه اقتصادی به دلیل حجم نمونه بالا، داده ها نرمال در نظر گرفته شدند. بنابراین فرض نرمال بودن داده ها برای این مؤلفه ها تایید می گردد. در این قسمت به بررسی فرضیه ها با آزمون های پارامتریک پرداخته می شود.

جدول (۴) ضریب همبستگی متغیرهای زمینه ایی با پایگاه اقتصادی

	متغیر	ضریب همبستگی	سطح معناداری	وضعیت
۱	سن زنان	۰/۰۳۷	۰/۴۷۳	تایید نشده
۲	تحصیلات زنان	۰/۱۱۵	۰/۰۲۴	تایید شده
۳	سن همسر	-۰/۰۱۹	۰/۷۱۷	تایید نشده

۴	تحصیلات همسر	۰/۱۴۰	۰/۰۰۶	تایید شده
۵	مدت ازدواج	-۰/۰۱۹	۰/۷۱۶	تایید نشده
۶	تعداد فرزندان	-۰/۰۷۴	۰/۱۵۱	تایید نشده
۸	اشتغال زنان	۰/۲۶۴	۰/۰۰۰	تایید شده

منبع: یافته های پژوهش

طبق نتایج جدول فوق، بین سن و پایگاه اقتصادی زنان رابطه معنادار وجود ندارد ($p = 0.473$). بین تحصیلات و پایگاه اقتصادی زنان رابطه معنادار وجود دارد ($p = 0.024$) و زنان متأهل تحصیلکرده از پایگاه اقتصادی مناسب تری برخوردار هستند. بین سن همسر و پایگاه اقتصادی زنان رابطه معنادار وجود ندارد ($p = 0.717$) بین تحصیلات همسر و پایگاه اقتصادی زنان رابطه معنادار وجود دارد ($p = 0.006$) و زنان متأهلی که همسرشان تحصیلات بالاتری داشتند، از پایگاه اقتصادی مناسب تری برخوردار بودند. بین سن ازدواج و پایگاه اقتصادی زنان رابطه معنادار وجود ندارد ($p = 0.718$) و اینکه زنان در چه سنی متأهل شدند در وضعیت پایگاه اقتصادی آنان نقشی نداشته است. بین تعداد فرزندان و پایگاه اقتصادی زنان رابطه معنادار وجود ندارد ($p = 0.151$). بین شاغل بودن و پایگاه اقتصادی زنان رابطه معنادار وجود دارد ($p = 0.000$) و زنان متأهلی که خود شاغل هستند از پایگاه اقتصادی مناسب تری برخوردار هستند. نتایج نشان داد بین تحصیلات زن، تحصیلات همسر و شاغل بودن با پایگاه اقتصادی زنان رابطه معنادار وجود دارد.

نمره اعتبارات مالی اسلامی از میانگین نمرات نفقه، نحله، اجرت المثل، همه اعتبارات مالی و ارث بدست آمده است. نتایج نشان می دهد بین اعتبارات مالی اسلامی و پایگاه اقتصادی زنان رابطه معنادار وجود دارد ($p = 0.000$). این رابطه در سطح متوسط می باشد. در صورتیکه بین اعتبارات مالی از سوی غیرهمسر و پایگاه اقتصادی زنان رابطه معنادار وجود ندارد ($p = 0.213$). در این بخش به بررسی رابطه بین اعتبارات مالی اسلامی و مولفه های تشکیل دهنده پایگاه اقتصادی زنان پرداخته می شود تا به صورت جامع تر متغیری که رابطه قوی تری دارد مشخص شود.

جدول (۵) ضریب همبستگی بین اعتبارات مالی اسلامی و مؤلفه های پایگاه اقتصادی زنان (امنیت مالی، اشتغال زنان، حمایت مالی دولت و استقلال مالی)

متغیر	استقلال مالی	امنیت مالی	اشتغال زنان	حمایت مالی دولت
ضریب همبستگی اسپیرمن	**۴۲۰.	**۴۸۶.	۰۴۶۰-	*۱۰۴.
سطح معناداری	۰۰۰۰.	۰۰۰۰.	۳۷۳۰.	۰۴۲۰.
تعداد	۳۸۲	۳۸۲	۳۸۲	۳۸۲

منبع: یافته های پژوهش

نتایج جدول ۵ نشان می دهد بین اعتبارات مالی اسلامی با استقلال مالی ($p = ۰.۰۰۰$)، امنیت مالی ($p = ۰.۰۰۰$)، حمایت مالی دولت ($p = ۰.۰۰۰$) رابطه معنادار وجود دارد و این رابطه با استقلال مالی و امنیت مالی در حد متوسط و با حمایت مالی دولت ضعیف می باشد ($p = ۰.۰۰۰$). به این معنا که بالا رفتن اعتبارات مالی اسلامی می تواند منجر به افزایش امنیت و استقلال مالی شود. در صورتیکه بین اعتبارات مالی از سوی همسر و اشتغال زنان رابطه معنادار وجود ندارد ($p = ۰.۳۷۳$). و این موضوع می تواند به این معنا تعبیر شود که زنان شاغل با کسب درآمد استقلال و امنیت مالی خود را تامین می کنند.

جدول (۶) ضریب همبستگی بین اعتبارات مالی از سوی همسر و مؤلفه های پایگاه اقتصادی زنان

(امنیت مالی، اشتغال زنان، حمایت مالی دولت و استقلال مالی)

متغیر	استقلال مالی	امنیت مالی	اشتغال زنان	حمایت مالی دولت
ضریب همبستگی اسپیرمن	**۴۴۱.	**۵۰۱.	۰۹۶۰-	۰۶۷۰.
سطح معناداری	۰۰۰۰.	۰۰۰۰.	۰۶۲۰.	۱۹۲۰.
تعداد	۳۸۲	۳۸۲	۳۸۲	۳۸۲

منبع: یافته های پژوهش

نتایج جدول ۶ نشان می دهد دریافت اعتبارات مالی از سوی همسر (نفقه، اجرت المثل، مهریه و نحله) در تأمین اقتصادی زنان متأهل و استقلال مالی آنان رابطه مستقیم دارد. به عبارتی، بین اعتبارات مالی از سوی همسر و استقلال مالی ($p = ۰.۰۰۰$) و امنیت مالی ($p = ۰.۰۰۰$) رابطه

معنادار وجود دارد و این رابطه با استقلال مالی و امنیت مالی در حد متوسط می باشد. به این معنا که به ازای بالا رفتن اعتبارات مالی از جانب همسر استقلال و امنیت مالی زنان بالاتر می رود. در صورتیکه بین اعتبارات مالی از سوی همسر با اشتغال زنان ($p = 0.062$) و با حمایت مالی دولت ($p = 0.192$) رابطه معنادار وجود ندارد.

جدول (۷) ضریب همبستگی بین اعتبارات مالی از سوی غیرهمسر و مؤلفه‌های پایگاه اقتصادی زنان

(امنیت مالی، اشتغال زنان، حمایت مالی دولت و استقلال مالی)

متغیر	استقلال مالی	امنیت مالی	اشتغال زنان	حمایت مالی دولت
ضریب همبستگی اسپیرمن	-۰.۳۳۰۰	-۰.۷۰۰۰	۰.۲۳۲*	۰.۸۵۰۰
سطح معناداری	۵۱۸.۰	۱۶۹.۰	۰۰۰.۰	۰۹۶.۰
تعداد	۳۸۲	۳۸۲	۳۸۲	۳۸۲

منبع: یافته‌های پژوهش

نتایج جدول ۷ نشان می‌دهد بین اعتبارات مالی از سوی غیر همسر و اشتغال زنان ($p = 0.000$) رابطه معنادار وجود دارد و این رابطه در حد متوسط است. در صورتیکه بین اعتبارات مالی از سوی غیر همسر با استقلال مالی ($p = 0.518$)، امنیت مالی ($p = 0.169$)، حمایت مالی دولت ($p = 0.096$) رابطه معنادار وجود ندارد.

به دلیل معنادار بودن رابطه اعتبارات مالی از سوی همسر با استقلال مالی و امنیت مالی مدل رگرسیونی پس از بررسی شرایط اولیه برازش داده می‌شود. مدل رگرسیونی برازش داده شده بر روی اعتبارات مالی از سوی همسر با امنیت مالی و استقلال مالی با روش گام به گام نتایج زیر به دست آمد. آماره دوربین واتسون، آزمون استقلال خطاها (تفاوت بین مقادیر واقعی و مقادیر پیش بینی شده توسط معادله رگرسیون) را انجام داده و چون مقدار آماره آزمون دوربین واتسون در فاصله ۱/۵ تا ۲/۵ قرار دارد فرض عدم وجود همبستگی بین خطاها رد نمی‌شود و می‌توان از رگرسیون استفاده کرد.

جدول ۸. تحلیل واریانس و رگرسیون همزمان

متغیر	منبع	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	F	معناداری
استقلال مالی	رگرسیون	۸۶۹.۷۱	۱	۸۶۹.۷۱	۲۱۵.۸۱	۰.۰۰۰
	باقیمانده	۲۷۰.۳۳۶	۳۸۰	۸۸۵.		
	کل	۱۳۹.۴۰۸	۳۸۱			
امنیت مالی	رگرسیون	۷۱۵.۷۹	۱	۷۱۵.۷۹	۳۲۱.۱۱۵	۰.۰۰۰
	باقیمانده	۶۷۲.۲۶۲	۳۸۰	۶۹۱.		
	کل	۳۸۷.۳۴۲	۳۸۱			

منبع: یافته های پژوهش

همان طور که جدول ۸ نشان می دهد با توجه به نتایج تحلیل واریانس، معناداری محاسبه شده برای استقلال مالی ($F=۸۱,۲۱۵$, $p = ۰.۰۰۰$) و امنیت مالی ($F=۱۱۵,۳۲۱$, $p = ۰.۰۰۰$) در سطح کمتر از ۰/۰۵ معنی دار بوده بنابراین مدل رگرسیونی معنادار می باشد.

جدول ۹. ضرایب رگرسیونی

متغیر وابسته	ضرایب				
	ضریب استاندارد غیر	ضریب استاندارد	ADJUSTED R Square	R	آماره t
مقدار ثابت	Std. Error	B	ضریب استاندارد		معناداری
۱۶۸.۲۷۴	۰.۱	۰.۴۲	۰.۱۷۶	۰.۴۲	۵۷۸.۷
۵۴۴.۰۶۰	۰.۶۰	۰.۴۸	۰.۲۳۳	۰.۴۸	۵۷۹.۷

امنیت مالی	۵۷۳.	۰۵۳.			۱۰ ۷۳۹	۰۰۰.

منبع: یافته های پژوهش

در جدول ۹ می توان ضریب همبستگی و مجذور تعدیل شده ضریب همبستگی را مشاهده کرد. چنانچه در جدول ۹ ملاحظه می شود آماره t در سطح $p < ۰.۰۵$ معنادار می باشد و نشان می دهد که t مربوط به متغیر اعتبارات مالی از سوی همسر در پیش بینی استقلال مالی و امنیت مالی تأثیر دارد. مقدار R نشان می دهد که به ترتیب میزان ۰.۴۲۰ و ۰.۴۸۳ از پراکندگی مشاهده شده در استقلال مالی و امنیت مالی توسط اعتبارات مالی اسلامی توجیه می شود. با توجه به R^2 تعدیل شده، ۱۷.۶ درصد از واریانس استقلال مالی و ۲۳.۳ درصد از واریانس امنیت مالی با اعتبارات مالی از سوی همسر قابل تبیین و پیش بینی است.

ضریب رگرسیون استاندارد بتا «اعتبارات مالی از سوی همسر» برای پیش بینی استقلال مالی در جدول فوق برابر ۰.۴۲۰ است. این نشان دهنده تأثیرگذاری مثبت اعتبارات مالی از سوی همسر بر روی متغیر استقلال مالی می باشد. با تغییر افزایش یک واحد اعتبارات مالی زنان، به اندازه ۰.۴۲۰ به استقلال مالی اضافه می شود.

ضریب رگرسیون استاندارد بتا «اعتبارات مالی از سوی همسر» برای پیش بینی امنیت مالی در جدول فوق برابر ۰.۴۸۳ است. این نشان دهنده تأثیرگذاری مثبت اعتبارات مالی از سوی همسر بر روی متغیر استقلال مالی می باشد. با تغییر افزایش یک واحد اعتبارات مالی زنان، به اندازه ۰.۴۸۳ به نمره امنیت مالی اضافه می شود.

نتیجه گیری

این پژوهش بینشی جدید در راستای شناسایی وجود رابطه بین متغیرهای دریافت اعتبارات مالی اسلامی و پایگاه اقتصادی زنان و همچنین بررسی دقیق میزان همبستگی بین دریافت اعتبارات مالی اسلامی و پایگاه اقتصادی زنان است.

بیشترین پاسخ دهندگان در گروه سنی ۳۱ تا ۴۰ سال (۵۰.۵%) و با تحصیلات کارشناسی و کارشناسی ارشد (۷۴%) قرار داشتند. میانگین نمره استقلال مالی زنان ۳.۲ از ۵ بود که نشان دهنده سطح متوسطی از استقلال مالی است. ۴۲% از زنان از توانایی مالی برای سرمایه گذاری یا مشارکت در امور خیریه برخوردار بودند. میانگین نمره امنیت مالی ۳.۵ از ۵ بود و تنها ۳۵% از زنان از پس انداز کافی برای تضمین آینده خود و فرزندانشان برخوردار بودند. پایگاه اقتصادی زنان با

میانگین ۳,۱ از ۵، رابطه معناداری با تحصیلات ($r=0,115$ ، $p=0,024$) و شاغل بودن ($r=0,264$ ، $p=0,000$) داشت.

اعتبارات مالی اسلامی (نفقه، مهریه، اجرت‌المثل) با استقلال مالی و امنیت مالی رابطه مثبت و معنادار داشته است. به ازای هر واحد افزایش اعتبارات مالی، ۰,۴۲ واحد به استقلال مالی و ۰,۴۸ واحد به امنیت مالی افزوده می‌شد. اعتبارات غیرهمسر (مانند ارث) تنها با اشتغال زنان رابطه معنادار داشت و رابطه ایی با استقلال یا امنیت مالی نشان نداد.

همان طور که اکبری (۱۳۹۸) نیز در پژوهش خود نشان داد حقوق مالی تعریف شده در اسلام برای زن جنبه حمایتی دارد. این پژوهش بینشی جدید در راستای شناسایی وجود رابطه بین متغیرهای دریافت اعتبارات مالی اسلامی و پایگاه اقتصادی زنان و همچنین بررسی دقیق میزان همبستگی بین دریافت اعتبارات مالی اسلامی و پایگاه اقتصادی زنان است. تاکنون درباره‌ی موضوع حقوق مالی و اقتصادی زوجه در نظام فقهی و حقوقی اسلام تحقیقات زیادی انجام شده است. همچنین در پژوهش‌های گذشته، درباره‌ی پایگاه اقتصادی زنان، استقلال مالی و امنیت اقتصادی آنان بحث‌های مفصلی انجام شده است. به عنوان مثال در پژوهشی که با عنوان "ساختار حمایت‌های مالی از زنان در نظام حقوقی اسلام (با تمرکز بر روایت‌های امام رضا(ع))" توسط منصوره فصیح رامنندی در سال ۱۳۹۴ انجام شده است، با مذاقه در حقوقی چون ارث، دیه، مهریه، نفقه و تقسیم این حقوق در قالب سه ساختار مالکیتی، نظام حمایتی مالی از زنان در نظام حقوقی اسلام بر اساس مستنداتی چون آیات و روایت‌های معصومان (ع) با تمرکز بر روایت‌های حضرت رضا (ع) مورد بررسی قرار گرفت. اما در این پژوهش برای اولین بار به موضوع "وجود رابطه بین دریافت اعتبارات مالی اسلامی و پایگاه اقتصادی زنان" به عنوان فرضیه اصلی پرداخته شده است. همچنین نتایج پژوهش علوی (۱۳۹۷) نیز همسو با پژوهش حاضر نشان داد که حقوق مالی تعریف شده در اسلام در صورت اجرای مناسب به تقویت توان مالی زنان کمک کند. نتایج نشان می‌دهد تنها ۲۸٪ زنان از میزان نفقه دریافتی رضایت دارند که تأییدکننده یافته‌های عمami و علوی درباره ناکارآمدی نظام نفقه در شرایط کنونی است.

یافته‌های پژوهش مؤید دیدگاه‌های مطهری (۱۳۷۱) و جوادی آملی (۱۳۷۵) در خصوص استقلال مالی زن در اسلام است.

ضریب همبستگی ۰,۴۸۳ بین اعتبارات مالی اسلامی و امنیت مالی، نشان‌دهنده تحقق بخشی از آرمان‌های نظام حقوقی اسلام است. میانگین پایین استقلال مالی (۳,۲ از ۵) حاکی از شکاف بین نظریه و عمل است که مطابق یافته‌های فتاحی و پروینیان (۱۴۰۰)، ناشی از تغییر سبک زندگی و عدم اجرای مؤثر قوانین است.

در الگوی پیشنهادی غمامی (۱۳۹۴)، ابزارهای حقوقی و فقهی با در نظر گرفتن اهداف شکل گیری خانواده و با پایبندی به الزامات و تعهدات نظام اسلام قرار داده شده اند یافته‌ها نشان داد تنها ۱۹٪ زنان از اجرت‌المثل آگاهی داشتند و ۶۲٪ معتقد بودند قوانین موجود نیاز به بازنگری دارد. همبستگی منفی بین اعتبارات همسر و اشتغال زنان، نشان‌دهنده تعارض نظام حقوقی با نیازهای اقتصادی مدرن است.

نظام حقوقی خانواده در اسلام همواره بر جایگاه رفیع نهاد خانواده و حفظ و تقویت آن از طریق توجه ویژه به زنان متأهل به عنوان رکن بسیار مهم آن، تاکید داشته و شرایط ارتقای امنیت و افزایش رفاه اقتصادی زنان متأهل را در چارچوب قواعد فقهی و حقوقی متعددی ایجاد کرده است. انتظار می‌رود در راستای فرضیه اصلی بیان شده در این پژوهش مبنی بر "وجود رابطه معنادار بین دریافت اعتبارات مالی اسلامی و تثبیت پایگاه اقتصادی زنان"، دستگاه‌های حقوقی و نظارتی کشور با بهره گیری از نتایج این پژوهش، توجه بیشتری به حمایت مالی زنان متأهل بر اساس اعتبارات واقعی اسلامی نموده تا گام موثری در جهت رشد پایگاه اقتصادی زنان متأهل در خانواده، ارتقای استانداردهای زندگی ایشان و توانمندسازی آنان برداشته باشند.

با توجه به یافته‌های پژوهش و مؤلفه‌هایی که در این تحقیق مورد بررسی قرار گرفت میتوان این موضوع را از ابعاد دیگر نیز تحلیل نمود. به بیان دیگر، مسئله اعتبارات مالی در نظر گرفته شده برای زنان در نظام حقوقی اسلام اثرات متعدد و گوناگونی بر زندگی زنان جامعه اسلامی دارد. در واقع، تأمین اعتبارات و احقاق حقوق مالی زنان میتواند بر میزان رضایتمندی ایشان از زندگی و همچنین سطح مشارکت آنها در فعالیتهای اقتصادی مؤثر باشد. پیشنهاد می‌گردد در پژوهش های آینده رابطه اعتبارات مالی اسلامی و میزان تمایل زنان به اشتغال و هم چنین رابطه اعتبارات مالی اسلامی زنان و میزان رضایتمندی ایشان از زندگی مورد بررسی قرار گیرد. این مطالعه نشان داد که اعتبارات مالی اسلامی به‌ویژه از سوی همسر، نقش کلیدی در ارتقای پایگاه اقتصادی زنان دارد. با این حال، تحقق کامل این حقوق نیازمند همکاری نهادهای حقوقی، اجتماعی و دولت برای رفع موانع اجرایی و فرهنگی است. نتایج این پژوهش می‌تواند مبنایی برای سیاست‌گذاری‌های اقتصادی-اجتماعی در جهت توانمندسازی زنان متأهل قرار گیرد.

پیشنهادهات

- تقویت آگاهی زنان: با توجه به نقش مثبت تحصیلات در پایگاه اقتصادی، برنامه‌های آموزشی برای افزایش آگاهی زنان از حقوق مالی اسلامی ضروری است.
- استقرار سازوکارهای نظارتی برای تضمین پرداخت نفقه.
- حمایت‌های دولتی: تنها ۱۰,۴٪ از زنان، حمایت مالی دولت را مؤثر ارزیابی کردند. طراحی بسته‌های حمایتی هدفمند (مانند بیمه زنان خانه‌دار) پیشنهاد می‌شود.
- تسهیل اجرای حقوق مالی: نهادینه کردن مکانیسم‌های نظارتی برای تضمین پرداخت نفقه و اجرت‌المثل توسط همسران می‌تواند به بهبود وضعیت اقتصادی زنان بینجامد.

منابع

۱. ادیبانی‌راد، سیده‌مهديه (۱۳۹۰). تحلیل و نقد فقهی شروط جواز مطالبه اجرت‌المثل فعالیت‌های خانه‌داری زوجه در قانون مدنی. (پایان‌نامه ارشناسی ارشد). دانشکده الهیات دانشگاه الزهراء، تهران.
۲. پاسبان فاطمه (۱۳۸۵). عوامل اقتصادی و اجتماعی مؤثر بر اشتغال زنان روستایی. *اقتصاد کشاورزی و توسعه*، ۱۴ (۵۳)، صص. ۱۵۳-۱۷۶.
۳. جعفری، محمدتقی (۱۳۷۵). ترجمه و تفسیر نهج البلاغه. تهران: دفتر نشر اسلامی.
۴. جوادی آملی، عبدالله (۱۳۷۵). زن در آینه جلال و جمال. تهران: اسراء.
۵. زمخشری، محمودبن عمر (بی‌تا). الکشاف. بیروت: دارالکتب العربی.
۶. سیاح، مونس (۱۳۹۷). نگرش سیستمی به اشتغال زنان. تهران: شورای فرهنگی اجتماعی زنان و خانواده.
۷. عابدی سیده مرضیه، موسائی میثم، بقایی سرابی علی، قدیمی بهرام. بررسی عوامل اقتصادی و اجتماعی مؤثر بر سلامت اجتماعی زنان با تأکید بر دین‌داری. نشریه اقتصاد و بانکداری اسلامی. ۱۳۹۹؛ ۹ (۳۰): صص. ۲۱۹-۲۴۳.
۸. غمامی، زهراسادات و علوی، سیدیحیی (۱۳۹۷). الگوی اسلامی امنیت اقتصادی زنان خانه‌دار. *مطالعات اسلامی زنان و خانواده*، ۵ (۸)، صص. ۲۹-۵۰.
۹. غمامی، زهراسادات، و علوی، سیدیحیی (۱۳۹۷). الگوی اسلامی امنیت اقتصادی زنان خانه‌دار. *مطالعات اسلامی زنان و خانواده*، ۵ (۸)، صص. ۲۹-۵۰.
۱۰. فتاحی، سیدمحسن و پروینیان، فریبا (۱۴۰۰). حقوق مالی زوجه در طول زندگی مشترک در ایران و فرانسه. *مطالعات فقهی حقوقی زن و خانواده*، ۳ (۶)، صص. ۷۲-۵۷.
۱۱. فصیح‌رامندی، منصوره (۱۳۹۴). ساختار حمایت‌های مالی از زنان در نظام حقوقی اسلام (با تمرکز بر روایت‌های امام رضا(ع)). *فرهنگ رضوی*، ۳ (۹)، صص. ۱۹۷-۲۲۴.
۱۲. فندرسی لیلالسادات، ادیسی افسانه، موسائی میثم. فقر، احساس محرومیت نسبی و کیفیت زندگی (مطالعه موردی: شهروندان تهران). نشریه اقتصاد و بانکداری اسلامی. ۱۴۰۱؛ ۱۱ (۴۱). صص. ۱۹۹-۲۲۸.

۱۳. مجموعه آثار کنگره بررسی مبانی فقهی امام خمینی(س) (۱۳۷۴). مجموعه مقالات «نقش زمان و مکان در اجتهاد». تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی(س)، ص ۱۸۳.
۱۴. مطهری، مرتضی، نظام زن در اسلام (۱۳۳۳). تهران، انتشارات صدرا، چاپ چهل و یک.نجاتی، فاطمه (۱۳۸۹). بررسی برخی عوامل مؤثر بر سهم بری زنان از خانه. فصلنامه مطالعات اجتماعی- روان‌شناختی زنان، ۸(۱)، صص. ۱۱۵-۱۲۷.
۱۵. مطهری، حسن (۱۳۷۱). نظام حقوق زن در اسلام. تهران: صدرا.
۱۶. مطهری، مرتضی (۱۳۷۳). جامعه و تاریخ. تهران: صدرا.
۱۷. مطهری، مرتضی (۱۳۷۸). مجموعه آثار. تهران: صدرا.
۱۸. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۶۶). تفسیر نمونه. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
۱۹. نراقی، مولی‌احمد بن محمد مهدی (بی‌تا). مستند الشیعه فی احکام الشریعه. جلد ۱۹، قم: انتشارات مؤسسه آل‌البیت علیهم السلام.
20. Atm, J., Tania, A., MirSohrab, H., & Nusrat Z.L. (2019). Women's Access to Income and Its Effect on Spousal Violence- Experience of Microcredit Borrowers in Bangladesh. *International Journal of Research and Innovation in Social Science (IJRISS)*, 3(5), 156-166.
21. Boysen, F., & Guvuriro, S. (2021). Gender Differences in Intra-Household Financial Decision-Making: An Application of Coarsened Exact Matching. *Risk and Financial Management*, 14(10). 45-62 .
22. Cornish, H., Walls, H., Ndirangu, R., Ogbureke, N., Bah, O.M., Favour Tom-Kargbo, J., ..., & Ranganathan, M. (2019). Women's economic empowerment and health related decision-making in rural Sierra Leone. *Culture. Health & Sexuality*, 23(1), 19-36.
23. Dannies, K. (2019). "A Pensioned Gentleman": Women's Agency and the Political Economy of Marriage in Istanbul during World War I. *Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association*, 6(2), 13-31.